

Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi

Ocak 2005, Cilt 5, Sayı 1, Sayfa(lar) 06

[PDF] [Editöre E-Posta] [Yorumlar]

Toplum Bağlamında Bilim, Bilgi Sosyolojisi Bağlamında Bilim Tarihi

Doç.Dr.Adnan Gümüş

Ç.Ü.Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi ABD

Bilgi sınıflaması içinde bilimsel bilgi "normatif olmayan/pozitif" özelliği ile ayrıştırılmaktadır ki, burada sorun "normatif olmayan" bir bilgi türüne; böylece bütün normların üstünde hakem ve hakim konumunda aşkın bir bilginin varlığına olan "inanç" öne çıkmaktadır (daha başından bir metafizik öge soruya eşlik etmektedir). Eğer gerçekten böyle güzide bir "evrensel/apodiktik" bilgi varsa, o zaman bilim tarihinin konusu "apaçıklaşmakta", geriye bu bilgileri derleyip toparlamak, bunların üretim şekillerini ve üreticisi kişilerle ilgili hikayeleri derlemek ve düzenlemek; bir de bunlardan bu tür bir bilginin nasıl oluşturulabildiği ile ilgili daha genel düzenlilikleri bulup çıkarmaya çalışmak kalmaktadır.

Zaten "Bilim Tarihi" de, yaygın şekilde bu anlayış doğrultusunda, bilim veya bilim adamı sıfatını yakıştırdıklarımızın çalışmalarını, antolojik ve biyografik tarzda toplama tarzında yapılmakta; bu toplamalara baktığımızda işin püf noktalarını (bilme ve bilim metodolojisini) yakalayacağımız duygusu ve heyecanı uyandırmaktadır.

Ancak bu bilim anlayışı ve buna dayalı bilim tarihçiliği; okuma tarzlarından sadece birini, muhtemelen de en zayıflarından birini oluşturmaktadır. Bilme sorununun serüveni, bulunmuş bilgilerin toplamı ve toplanmasıyla değerlendirilemeyeceği gibi, epistemolojik bir arayışla da sınırlandırılmaz. Bilgi ve bilim ontolojik bir boyut da içermektedir. Eğer yukarıda betimlenen apodiktik/norm üstü bir bilim zaten sorunlu ise; bir başka deyişle bilim de dahil bütün bilgi dalları normatif/aksiyolojik özellikler içeriyorsa ne yapacağız? Bir başka deyişle 2*2'nin 4 ettiğini veya yer çekimi kanununun gerçekten söylendiği gibi olduğunu bize ne ve nasıl garanti ediyor?

Dolayısıyla bilim tarihi, bilimden ne anladığımıza bağlıdır. Ayrıca bilgi ve bilimin ne olduğu sorunsalı ile de, bilim adamının/kadınının kim olduğu sorusu el ele gitmektedir. Bilim tarihi nedir sorusu da bunlarla ilişkilenebilir. Yani:

- Bilim tarihi, içerdiği bilim anlayışına bağlıdır.
- Bilim tarihi, içerdiği tarih anlayışına bağlıdır.
- Dolayısıyla bilim ve tarih anlayışı gerekçelendirilmeden bilim tarihi yapılması olanaklı olmadığı gibi,
- Bilim tarihi de tek bir anlayışa indirgenemez.

Bu iddialar, doğruluğu kendinde totolojik önermeler gibi görünebilir ama onlara nasıl yaklaştığımız, bu kavrayışların altındaki "anlayış" yapılacak bilim tarihini belirleyici olduğundan bu makale boyunca açıklanmaya çalışılacaktır.

Bir diğer deyişle makalenin iddialı amacı, bilgi sosyolojisi bağlamında bilim tarihi tartışmasına yöneliktir. Ancak burada öne sürülen argümanları, yine de tüketici değil anlayıcı bir yaklaşımla, bir girişim niteliğinde okumak daha uygun olacaktır.

Bilim, Tarihi mi ve/ya "tarihi" olmayan bir tarihçilik olanaklı mı?

A.Ü. DTCF Bilim Tarihi kürsüsünden sayın hocam Prof.Dr.Esin Kahya, Kasım 2003'te Çukurova Üniversitesi'nde verdiği konferans sırasında bir öğrencinin "neden hiç sosyal bilimcilerden, sosyal bilim tarihinden söz etmiyorsunuz?" sorusuna bunun henüz bir ölçütünün oluşmadığını söyledi. Gerçekten neyin daha öncelikli olduğuna, hangi bilim tarihinin "doğru" olduğuna, bilim tarihinin konularının nelerle sınırlı olduğuna nasıl karar verilecek? "Ölçütümüz" ne olacak?

Daha da ötesi neyin "bilim" olduğuna nasıl karar verilecek? Bilimsel bilgi nedir? (Kesin) bilgi olanaklı mıdır? Olanaklı ise nasıl?

Bu sorular bilimin, sosyo-kültürel ilişkilerden özerk mi yoksa insana ve kültüre özgü ve ancak insan ve kültürden yola çıkılarak kavranabilecek

bir etkinlik mi olduğu sorusuna bağlanmaktadır. Buna verilebilecek olası yanıtlar şöyle bir matriste toplanabilir:

- Bilimsel bilginin zaman ve mekandan özerk olduğu, yani tarihi olmadığı ve dolayısıyla tarihten bağımsız okunabileceği (Pozitivizm/Rasyonalizm);
- Bilimsel bilginin tarihsel olarak üretildiği ancak üretildikten sonra 'temel' olduğu (zaman ve mekandan özerkleştiği) ve 'temel' bir okumayla (tarihsel okumadan bağımsız olarak) okunabileceği (Realizm);
- Bilimsel bilginin temel olduğu ama ancak tarihsel olarak okunabileceği (Fenomenoloji);
- Bilimsel bilginin tarihi olduğu ve tarihi olarak okunabileceği (Hermeneutik);
- Bilimsel bilginin temel olduğu ama okumanın sorunlu olduğu (Kuşkuculuk);
- Bilginin tekil, olgusuna/zamanına içkin olduğu ve sınıflanıp okunamayacağı (Nominalizm);
- Bilginin hiçbir özsel boyutunun bulunmadığı, görece ve/ya geçici bir olgu ve/ya kurgu olduğu; dolayısıyla okunamayacağı (Sofizm/Retorik/Bilinemezlik).

a durumunda tarihe hiç yer bırakılmadığı gibi, c durumunda da tarihi olan esas olanın (usun, kalıcı bilginin) kendini açtığı basit bir zemin olarak görülmekte, özsel bir nitelik tanınmamaktadır.

b ve d durumlarında ise tarihe daha esaslı bir nitelik atfedilmektedir. Ancak bu kez de, bir başka köklü sorunla karşı karşıya gelinmektedir. Eğer hem bilimsel bilgi tarihi, hem de bunun anlaşılması (eğitim-öğretimi) tarihi ise "doğru/gerçek" geçicileşmekte ve aynı şekilde tekrarlanamayacak bir 'görececilik' sorunuyla karşı karşıya kalınmakta; bir diğer deyişle 'doğru/gerçek' kendi kendini ortadan kaldırmakta mıdır?

Eğer bilimin "tarihi" olduğunu kabul etmiyorsak, daha baştan bilim tarihini evrensel olarak yani "zaman ve mekandan bağımsız" olarak üretilmiş (zorunlu-evrensel) bilginin kronolojik sıralanması ve öğretilmesi şeklinde nitelenebilecek bir "tarih-dışı" ortodoks didaktik anlayışla sınırlamış oluruz. "Tarihe inanmadan tarih" yapmaya kalkışmak gibi bir şey olur bu. Tarihi daha baştan ortadan kaldırarak bilim tarihi yapmak, tarihi nitelikte olmayanın tarihini yapmaya benzemekte ve daha başından kendini yadsımaktadır. Özellikle pozitivizm, tarih yapmaya uygun değildir.

Alternatifler: Bilim Anlayışı ve Tarih Olanağı

	Naturalizm/ Realizm	Pozitivizm	Konvansiyonalizm (Uylaşımçılık)
Gerçek Dünya	+	+	-?
Öz/Alttaki Yapı	+	-	-
Yasa/Nedensellik	+	+	-
Kural/Düzenlilik	+	+	?
Görüntü	+?	-	+?
Ontolojik Rölativizm	-?	-	+
Epistemolojik Rölativizm	+	-	+
Saf/Doğru Bilgi	+	+	-
Gözlem/Deney	+	+	-?
İnceleme Nesnesi: Tarihi/Röl.	+	-	+
Araştırmacı/Bilme: Tarihi/Röl.	-?	-	+
Bilim/Çıktı: Tarihi/Röl.	-?	-	+
Olgu-Değer Ayrımı	-	+	-
(Özne-Nesne Ayrımı)			

*Özellikle Keat & Urry (2001) dikkate alınarak sınıflanmıştır.

Bu makalenin temel bir iddiası; bilim tarihsel değilse, bilim tarihinin de anlamsız olacağı idi. Gerek bilim, gerekse bilim tarihi; tarihi bir kavrayışa bağlıdır. O halde bilim tarihi daha başından

- olgu ve olayların tarihselliği,
- düşüncenin tarihselliği,
- bilginin tarihselliği ve
- bilimin tarihselliği ile başlamak durumundadır.

a) Bilimin Tarihselliği I: Toplumsal Duraklar

Bilinç yaşamı belirlemez ama bilinci belirleyen yaşamdır" (Marx & Engels, Alman İdeolojisi, 37). Materyalist bilim tarihi; bilimin bir üretim programı olarak teknoloji ve işbölümünün bir parçası olduğunu; ayrıca toplumsal ilişkilerin bir parçası olarak da emeğin nasıl kullanılacağına ve karın nasıl paylaşılacağına bir etkiye sahip olduğunu kabul etmektedir (Hobsbawm 1995). Habermas'ın çifte taraflı değerlendirmesiyle "kuramın sorunları ve çözümleri her zaman ayrıca nesnel olarak ait olduğu toplumun sorunları ve çözümleridir" (Alıntı Bubner, 1993: 199).

Kadının Yokluğu ve/ya İşbölümü ve Uzmanlaşma: Bilim tarihine bakıldığında hemen hemen kadın bilim kişisine yakın çağlara kadar hiç rastlanmamaktadır ki, bu gösterge tek başına bile bilim denen etkinliğin içinde yaşanan toplumsal-kültürel koşullarla ilişkisinin irdelenmesinin ne kadar gerekli olduğunu göstermeye yetmektedir. Bir başka deyişle bilim, bir bireysel etkinlik olmaktan çok bir "etkinlik kategorisini" (işbölümü ve uzmanlaşma sisteminde belirli bir konumu) ifade etmektedir; toplumsal etkinliğin özgül bir formudur.

Egemenlik İlişkileri: Horkheimer & Adorno'ya (1956) göre, "dar anlamda 'social research'in [sosyal araştırma] özel durumu, gerçekten... Amerikan pragmatizmine bağlıdır. Sonuçta teknikleri ticari ve idari amaçların parçası olduğu sürece, onun dışında kalmaz. Max Scheler'in ifadesini kısaca kullanırsak, eğitici bilgi değil, egemenlik bilgisi olmaya adaydır... İnsani şeylerin bilimlerinde bu yabancı kalmakta; istem ve içsellik gibi terimlerle uzlaşmaz gözükmektedir".

Foucault'da "bilginin a priori alanı", Heidegger'de inanç düzeylerini önceleyen bir "arkabahçe", Gadamer'de "gelenek ve önyargı", Wittgenstein'da dil; bunlar hegemonya, güç ve toplum adına tarihsel ve kültürel bir bağlamı ele vermektedir. Akıl ile otorite; hakikat ile iktidar birlikte gitmektedir (Heckman, 1999:230-241). Marx'ın yapısı ve Freud'un süper egosu da bunlara eklenmelidir.

Etkiler ve Yorumcu-Yorumlanan İlişkisi

	İnanç Düzeylerini Önceleyen Bilinç Dışı	Yorumcu-Yorumlanan İlişkisi
Marx	Yapı	Yorumcu esas, yorumlanan tarihi
Freud	Süper ego/ id, Ödipus Karmaşası	Yorumcu esas, kolonyal konumda; yorumlanan "nesne" konumunda
Foucault	Bilginin a priori alanı	Yorumcu ve yorumlanan dikkate alınmaz
Heidegger	Arkabahçe	Belirli bir tarihi biçimde ortaya çıktığı ve ancak tarihi yorumlanabileceği
Gadamer	Önyargı	Ufukların kaynaşması; yazarın geleneği ve yorumcunun geleneği

*Heckman (1999) esas alınarak düzenlenmiştir.

Bilim ve Yabancılaşma: Bilim, bir soyutlama olarak bir tür yabancılaşma mıdır?

Hegelmilikte praxis, teorinin kendini nesnelleştirmesidir. Marx'ta ise ihtiyaçlar ve doyum öne çıkmaktadır. İhtiyaçlar, öznelliğin kendi kendisine gerçekleşmesidir. Ancak kapitalizmde üretim, artık ihtiyaç tarafından değil, ihtiyaçı belirler, sınırsız olur (Henry, 1976:95-98). Değişim sürecinde emeğin kendisi meta olur; bu Hegelci bir nesnelleştirme değil, öznelliğin kendi yaşamıyla ilgili gerçek bir yabancılaşmadır. Emek ve iş zamanı özeldir; praxis özeldir. Ancak bunun yeni bir entiteye dönüştürülerek metalaştırılması söz konusudur (işçi, mesai...). İnsan değil, saat esas olur. Nitelik kaybolup nicelik esas olur. Gerek eşyanın kullanım değerinden bağımsızlaşması, gerekse metalaşarak kaynağından (emekten) soyutlanması anlamında bir yabancılaşma (Henry, 1976:152-166, alıntı Soysal 1995). Acaba yaşam da, praksise indirgenerek

metafizikleştirilmekte midir?

Bilim ve tarih; öznenin ve özneye ait türün kendini gerçekleştirme olarak bir nesnelleş(tir)me (objektivasyon) süreci mi yoksa aynı zamanda düşünceyi ve yaşantıyı başka bir metaya (kavrama, genellemeye, tümele; kısaca bilgiye, teknolojiye) indirgeyen ve artık onun üzerinden sürdüren bir soyutlama; esasından koparıcı yabancılaştırma süreci mi?

Üniversite ve bilim süreci; kurumsallaşarak ölçünleştirildikçe, bilgi arayışından kurumsal hizmete geçildikçe, değeri değişim üzerinden ölçüldükçe, belirli grupların denetiminde ve yine sadece belirli gruplara hizmet verdikçe bu soru ve sorunlar sorulmaya devam edecektir.

Ereksellik/Amaçlılık/Finalite: İnsani ve toplumsal açıdan bilim, zaten baştan doğa ve yaşamın açıklanmasına yönelik "amaçlı" bir etkinlik midir? Düşünce ve insani şeyin, doğrudan bir potansiyeli midir? Yoksa spontan olarak "verili" koşullarda "verili" bir şey midir? Bilimsel etkinliğin kendisi, bir insani eylem olarak, insani eylemin asgarilerine bağlı olmalıdır ki, sonuçta bu, az çok bir amaçlı etkinliğe denk düşmektedir. Sadece bilim değil, özellikle bilim tarihi; bir eyleyenin eylemsel ürünlerinin eylemli bir ele alınışını içermektedir ki, çifte ereksellik diyeceğimiz bir durumla karşı karşıyadır.

Ürün ve Sonuçlar: Yapılan buluş ve yeniliklerin ne kadar yeni olduğu ve ilk kez kimler tarafından saptandığı/geliştirildiği yerine; nelere etki ettiği, hangi dönüşümleri başlattığı ve ne tür sosyo-ekonomik sonuçlara yol açtığı gibi pek çok artı ölçüt de bulunmaktadır. Bu anlamda her bir bilimsel gelişimin yeni bir etki yaratacağı, yeni bir toplum, yeni bir düşün şekli olacağı beklenmektedir. Buna denk düşen bilim tarihinin sorusu, buluş ve/ya yeniliğin "kendinden sonrakilere etkisinin" ne olduğu; bu etkinin ne kadar ve nasıl olduğudur? Bu soru, aynı zamanda antropolojik-sosyolojik bir sorudur.

Büyük örnekler verilirse ateşin bulunması, tekerin keşfi, hayvan ve bitkilerin denetim altına alınabilmesi (evcilleştirilmesi/kültürlenmesi)... basit birer buluş/yenilik değil, aynı zamanda tarihin önemli dönüşüm aracı; uygarlığın önemli momentleridirler.

Burada ileri sürülen görüşler; bilimin bir etkinlik olarak çağına/toplumuna "içkin" (en azından "ilişkin") olduğu ve sonuçları itibarıyla de sosyo-kültürel etkiler yarattığı iddiasıdır:

- Bilim, insani ve amaçlı bir etkinliktir.
- Bilim de dahil insani etkinlikler, içinde yaşanılan (toplumsal) koşullarla ilintilidir.
- Dolayısıyla bilim etkinliği, hem üretim süreci, hem de ürün olarak tarihi kültürel bir eylem/pratikdir.

b) Bilimin Tarihi II: Normatif Duraklar

Bilim sadece çağına toplumuna içkin değil, aynı zamanda "normatif" bir etkinliktir.

Bilgi Olanığı veya Dogmatik: Musgrave'ye göre bilim adı altında yapılan iş sonuçta; bir dogmatiktir, bir aksiyomdur. Bilimsel bilginin olanaklı olduğunu söyleyen birbirinden çok farklı görüşler olmakla birlikte bu soruya olumlu yanıt veren tüm görüşlere birden kısaca "dogmatikler" denebilir. Dogmatikler "belli önermelerin doğruluğuna (aynı zamanda bazı terimlerin anlamlarına) ait dolaysız bilgimizin kaynağı nedir(?)" sorununa iki rakip tarzda yanıt vermektedir: Birincisi 'deneyim', ikincisi ise 'akıl'dır'. Deneyimcilere göre bileceğimiz her şey gözlem yargıları ve bu tür yargılardan yola çıkarak doğrulanılardan oluşmaktadır. Akılcılara göre ise zihinsel önseziye doğruluğu anlaşılan ilk ilkelere ya da aksiyomlara ulaşıldığında **gerekçelendirmenin sonsuz geri gidişi** durdurulmuş olmaktadır (Musgrave 1997:32-35). Sonuçta bunlar aksiyolojidir, kabuldür.

Ölçüm Düzeyleri ve Nicel-Nitel Ayrım Sorunu: Cassier'in diliyle "doğa bilimleri de dahil, doğrulama ve ölçme dolaylı yöntemlerdir" (Cassier, 1979). Daha en başından ölçüm düzeyleri veya "sıfır noktası normatif bir kabul içermektedir. Olgunun karakterine ulaşılabilirliğe bağlı olarak atfedilen ölçüm düzeylerinin, nominal (adsal) ile mutlak sıfır ("0") içeren oransal arasında değiştiği ileri sürülmektedir. Mantıksal olarak nitelik anlamında biri diğerinden farklı olduğu söylenen (nominal bir düzey) bir şeyin diğeri ile hiçbir benzerliği olmaması hali onun karşılaştırılabilirliğini ortadan kaldırdığı için ya hiç karşılaştırılmaz (yani farklı bir şey de değil) olacaktır ya da nominal düzeyin ötesinde bir karşılaştırmaya olanak tanıyacaktır ki, bu kez de nominal olmayacaktır.

Yine mutlak sıfır ("0")'ın ne olduğu, örneğin biyoloji için canlı yaşamın başlamasından öncesi, sosyoloji için toplum olmaktan öncesi, tarih

için tarih olmaktan öncesi, kozmoloji için kozmos olmaktan öncesi gibi yine "0" a göre birbirinden belirli bir birim farklı düzeyde olan şeyler, aynı şeyler olmayacağı için de mantıksal olarak çelişiktir. Sonuçta elma ile armutun (bir birim ile beş birimin) karşılaştırılması gibidir.

Yani bir olgunun belirli büyüklüklere ayrılması anlamındaki derecelendirme ile, olgunun bir başka şey olduğu (nicel-nitel farklılaşma) nasıl ayırt edilebilmektedir? Bu, sonuçta normatif bir kabulü (aksiyolojiler, sayıltılar) içermektedir

Akıllar Sorunu veya İlişkililik, Nedensellik, Empirizm ve Determinizm: İlişki ve doğrusallık, iki farklı şey arasında mı (dışsal) yoksa bir şeyin iki boyutu arasında mı (içsel) olduğu sorunu, bizim ayırma veya genelleştirme düzeylerimize (ölçüme) bağlıdır. Kaldı ki iki 'farklı' şey arasındaki bir durum bir ilişkiyi mi, yoksa ilişkisizliği mi göstermektedir? Eğer iki farklı şey arasındaki ilişki ise birinin diğerini tüketmesi olanaklı mıdır? Eğer birinin diğerini yok sayması ise "yok sayılanla" "varolan" arasında bir ilişki olanaklı mıdır?

Kaldı ki pozitif yani biri değişirken diğeri de aynı yönde ve aynı oranda değişen veya tersi, negatif bir ilişki yani biri belirli bir yönde ve belirli bir oranda artarken diğeri ters yönde ve aynı oranda azalan (uzaklaşan) bir ilişki midir? Birinci durumda yani birbirlerine yakınlaştıkça aynıleşen bir durumda farklı şeyler arasındaki bir ilişkiden; ikinci durumda yani tersi durumda uzaklaştıkça birbirinden uzaklaşan iki öge arasındaki bir ilişkiden söz edilebilir mi?

"Nedensellik" için, ilişkililiğe (ve ilişkinin doğrusallığına) göre daha da esaslı bir kabul, birbirini takip eden iki olgudan (A, B) öncekinin (A'nın) sonrakinin (B'nin) kesinlikle temel yaratıcısı ve belirleyicisi olduğu kabulü söz konusudur. Ancak gerek nomolojik-dedüktif, gerekse istatistik-indüktif yaklaşımlar içinde "açıklamanın", bir ardılık veya olasılık koşulunu aşmış olduğu sorunludur (Keat & Urry, 2001:28). Öner (1995:73, 159-183) "aynen-yeniden-üretim" sorununa dikkat çekerek, nedenselliğin ne empirik, ne de a priori bir şey olmadığını, insan tercihine bağlı bir konvansiyon olduğunu ileri sürmekte; determinizmleri de klasik makro, olasılıkçı mikro ve olabirlikçi prodeterminist yaklaşımlar olarak ayırmaktadır.

Bütün bunlar, ölçüm düzeylerimizin de devreye girdiği sonuçta birer normatif kabuldür. Aynı zamanda bilimin bir insani eylem olarak, erekselliği de dikkate alınmak durumundadır.

Reichenbach (1993) spekülatif felsefe ile bilimsel felsefenin hiçbir şekilde uzlaşamayacağını ileri sürmektedir. Doğruluğun ölçütü akıl değil, gözlemdir. Akıl; dedüktif değil, induktif bir mantık şeklinde işe yarayabilir. "Deneylere dayandırılarak oluşturulan bir bilim" (Reichenbach, 1993:203). Horkheimer & Adorno'ya (1956) göre bu empirist yaklaşım, yetersiz bir girişimdir. "...hemen hemen doğası ile bütünleşmiş hiçbir konu önceden ayrılmaz... Tüm olguları ve tüm olgu kavrayışlarını kapsayıcı bir toplumsal birliğin evrenselliği... ne genel biçimsel ilkelere dayandırılabilir, ne de sosyolojik ele alışların olası alt alanlarının ortaya koyduğu dur durak bilmeyen betimlemelerin toplamıyla ölçülebilir". Ancak sorun bu kadarıyla da sınırlı değildir. Habermas'a (1995) göre, „davranışsal kuram ile temeli eylem kuramı olan sosyolojinin birlikteliği olası değildir. Birinci seçenekte nesne, ‚duyum‘ kavramı elimine edilerek kavramlaştırılır. İkinci de ise, temel kavramı olarak söz konusu olan bilinçli eylem, iletişimsel eylem ya da değer yönelimli eylemdir.“ Fayerabend (1989:311) her tür düşüncenin, hatta efsanelerin bile, düşüncenin gelişimine bilimsel felsefeden daha fazla katkı sunduklarını ileri sürmektedir.

"Bütün olarak tarih, özel olarak devrimler tarihi, en iyi partilerin, en ileri sınıfların, en bilinçli öncülerin bile tasarlayabileceğinden her zaman içerik olarak daha değişken, daha çokbiçimli, daha canlı, daha içtendir" (V. İ. Lenin, Sol Kanaat Komünistliği – Bir Çocuksu Düzensizlik", Seçme Yazılar, C 3, Londra, 1967, s.401, Alıntı Fayerabend, 1989:25). Yaşam, B. Moore'un (1989) adlandırmasıyla büyük gerçeklik (G) alanı ise her bir olgu/olay da küçük gerçeklikleri (g) oluşturmaktadır. Küçük gerçek/likler (g), büyük gerçek/lik (G) olmadan boşlukta asılı kalırsa da salt büyük G'ye indirgenemez.

Tekil-Tümel Sorunu ve Dilin Etkisi: Eşsiz, tekil, bireysel olanın genelle ilişkisi karşılıklı bağımlılık olarak düşünülebilir. Diltey'e göre terimler, bireyin görüntüsünü oluşturan öğeleri betimlemek üzere geneldirler. Ayrıca Rickert'e göre, kümelendirme içinde, sınıfın üyesi olarak tikel alınır ve böylece öznel kaybetmeyen bir genel kurgulanabilir (Litt, 1979).

Litt'e göre "bir tikel nesnenin bilimsel bir yargı içine alınabilmesi için onun, 'bir öbeğin (sınıfın) üyesi' olarak algılanması gerek". Tarih, tekil olayları evrensel sınıflara bağlayarak bilim olacak. Tek tek olayların kendinden bir şey kaybetmeden evrensel önermeler kapsamına alınmaları gerekir. Ancak bu durumda dil, öbeklendirme/betimlemeden önce kendine özgü karakteriyle var olduğu için tarihsel bilginin yapısına girer/etki eder (Litt, 1979).

Ölçüt ve Yöntem Sorunu: Burada öne sürülen sav; kesin bilginin kaynağının ne akıl, ne de deney-deneyim olduğudur; sonsuz geriye gidişi durdurmanın tek olanaklı yolu buna "kabul edilebilir" bir "normun" (ölçütün) koyulabilmesinden geçmektedir. Bu her zaman "normatif" bir moment olacaktır. Bir başka deyişle mutlak olmadığı gibi sürekli geliştirilebilir/ değiştirilebilir olacaktır. Geliştirilebilirlikten kasıt birikimli olması değil, daha iyi bir normun (ölçütün) bulunabilir olmasındandır. Bu anlamda kalıcı olabileceği gibi, devrimci bir karakter de taşıyabilir. Ancak yeni bulunanın da "normatif" olmadığı iddia edilemez. T. Kuhn (1982), bu konuya en çok dikkat çekenlerden biridir.

Uylaşımlar Değil, Paradokslar

Dikeçligil (2000) ontoloji, epistemoloji, metodoloji ve metodu birinciyi temele alarak düzeyleştirmekte; işbirliğini paradigma türü farklı farklı

anlayışları içerdikleri kabulü ile metodolojiler arasında değil, "metotlar arasında" öngörmektedir. Ancak bu saptama, tartışmayı veri toplama teknikleri düzeyine düşürmekten başka yeni bir açılım getirmemektedir. Yaşam çeşitli paradoksları içerdüğinden bilim ve tarih de bu çelişme ve gidiş-gelişleri içermelidir. Belli başlı karşıtlıklar şu şekilde özetlenebilir:

Doğal Olgular (Fen Bilimleri)		Kültür/Tarih//Sosyal Olgular (Tinsel Bilimler)
Verilmişlik/ Neden	<----->	Ereksellik/ Amaç/ Niçin
Belirlenmişlik/ Bağımlılık	<----->	Özerklik/ Otonomi
Nesne/Olgı	<----->	Özne/Birey
Nedensellik	<----->	Öznellik
Ussallık/ Saflık/ Rasyonalite	<----->	Non-logik/ Saf-olmayan
Düzenlilik/ Birikim/ Evrim	<----->	Katastrof/Çatışma/ Mutasyon/ Devrim/
Sistem/ Düzen	<----->	Anarşi/ Anomi

Gerek doğal, gerek sosyal olayların tamamında bu iki uca birden rastlanabilir. Doğal olaylar da, sosyal olaylar da kendi içinde tam belirlenmiş değil, yaşamın aktif birer parçasıdır. Hem pasif hem aktif bir dinamiğin hem kendisi hem parçası konumundadırlar. Yine gerek Sartre ve gerekse Feyerabend yöntem üzerine ısrarın; sorunun kendisini ortadan kaldırdığını, "akıl ile gerçeğin yer değiştirmesi" gibi bir risk ile karşı karşıya kalındığını vurgulamaktadır. Sartre'a (1981:11) göre "bir araştırmanın özü, belirlenmiş olma"dır. Araştırmayı adlandırmak ve belirlemek, onu sarıp sarmalayıp rafa koymaktan başka bir şey değildir".

Toplumsal Bir Talep: Egemenliğe Aşkın, Yaşama İçkin Olarak Bilim

Bilim ve sanatın değeri, egemenlik ve yasayla sınırlı olmamasındadır; aksi takdirde egemenliği aşan gerçeği araştırmaz; egemenlik ilişkilerinin basit birer aracı veya tezahürü konumunda düşer. Forti'nin (1997) deyiimiyle bilim, "ideolojilerin kuşatmasına..., politikacıların ve iktidarın ya da ekono mi lobilerinin ölümcül cazibesine karşı kendisini savunmak zorunda"dır. Mayor'a (1997) göre ise bilgi de iktidardır: "üretme, öngörme ve önleme iktidarı". Bilim yaşamın içinde olmakla birlikte, en azından egemenlik ilişkilerine aşkın olarak düşünülmüş olan yaşamın içerdığı egemenlik ilişkilerini deşifre edebilecek bir potansiyel olabilmelidir. Gerek toplumsal gerekse bilimin içsel anlamı içinde "güç ve egemenlik" ilişkilerinin bir şekilde aşılabilmesi; her nasıl olursa olsun bilimin kuvvetin ötesinde olabilmesi beklenmektedir. Aksi takdirde bilim, egemenlik ilişkilerinin basit bir aracı olarak siyasal bir sınırla sınırlı kalırdı. Bu durumda Bacon'ın idollerle retorikleştirdiği mağaralardan dışarı çıkamaz ve putları aşma potansiyeline sahip olamazdı ve sonuçta kendisinden beklenen her tür gerçeğin olabildiğince deşifresi görevini yerine getiremezdi. Bu durumda bilim gerçeğe ulaşamaz ve yeni gerçeklikler kuramazdı.

Oysa bilim, gerçekliğe diğer bütün açıklama formlarından daha yakın olduğu iddiasıyla "bilim" olma sıfatını, böyle bir metafiziği kullanmaktadır. Dolayısıyla bilim, yaşamı/doğayı/maddeyi/yaşayan bir gerçeklik olarak insan ve toplumları anlama ve açıklama uğraşısındadır. Diğer bir okumayla bilim, bir yandan egemenliğin oluşturulmasına aracılık ederken, temel bir işlev olarak en azından kategorik anlamda onun eleştirisini yapabilmesi ve aşabilmesi olanağını da oluşturabilmesinin tarihidir. İktidar, bilimi belirlemeye kalkarsa bu meşru değildir; ama bilim, egemenlik ilişkilerini çözümlerse bu onun meşruiyeti dahilinde; hatta meşruiyet kaynağı niteliğindedir.

O halde, bilim tarihi, bilimin hegemonya ile ilişkilerinin tarihi olarak gösterilebilmesini (deşifresini) içermektedir. Farklı bir metafizik duruş, güce aşkınlık veya her tür kurguyu/gerçeği söküme uğratabilme potansiyeli. Ancak bu eleştirel işlevin üst sınırı, yaşamı aşamaz. Bilim, yaşama aittir; "gerçeklik" derken odağında nesnesinin "hayat" olduğu bir "gerçek" söz konusudur: "İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar; doğrudan belirli olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar" (K. Marx, 1990, Fransa'da İç Savaş – 18 Brumaire. Sol Yay. alıntı Althusser 1995). Foucault (1971) "Şeylerin Düzeninde" bilginin, pozitif bir bilinç dışı olduğunu, özne-nesne kutbunun olanaksızlığını ileri sürmektedir.

Dolayısıyla

- Bilgi olanaklıdır ama kuram-pratik (yaşam) ilişkisiyle sınırlanmıştır
- Dolayısıyla kesin bilginin kesinliği durumsal koşullarla (zaman-mekan ilişkisiyle) sınırlıdır.
- Dolayısıyla bilim tarihi, tarihi olduğu kadar ancak antropolojik-sosyolojik bir kavrayışla anlaşılabilir.

- Gerek bilim gerekse tarih; uygarlık düzeyiyle, sosyo-kültürel sınırlarla ilintilidir.

Nasıl Bir Tarih?

Anlatı veya Anlama: F. Simiand tarihçiler arasında üç sahte puttan söz etmektedir: a) Siyaset, b) Birey, c) Olay-dizin (kronoloji) putu. Daha sonra bunlara iki anlayış daha eklendi: Belge tarihçiliği ve olay-odaklı tarih (Burke, 1994:7-11).

Tinbilim, insan ve kültür bilimleri anlayışına sahip olunmadan; dönemin sosyal ve ekonomik öncelikleri ile egemenlik ilişkileri dikkatle okunmadan basit bir "bildirme" anlayışı ile tarihçi olunabilir mi? Rothacker'a göre bilgi ile haber, söylem ile söylemin betimi, bildirme ile anlatma; betimleme, haber verme, anlatma, epos ve geçimişi anımsama bir başka çizgide yer alır. "Tarihçi, bu tinsel yaratımları, hem bir dogmatikçi gibi açığa çıkarmak, hem de onlardan haber vermek zorundadır. Dogmatikçinin 'bildiğini', tarihçi *anlatır*". "Tarihsel düşünme", ona içkin mantığın da anlatılması; olaylara yön veren ekonomi, sanat, hukuk, din vb. 'stil'lerini, bu stillerin çıktığı dogmatiklere nüfuz ederek anlattığı sürece 'tarih'i anlatmış olur (Rothacker 1990:35, 39).

İçsel veya Dışsal Okuma: Bilim tarihi, bir eylem tarihi olarak, nesnel dünyadaki süreçlerle aynı yolda açıklanabilir mi yoksa anlaşılmaya/yorumlanmaya mı çalışılmalı? Ancak yine yaşam, anlama (anamlı bir etkinliği); yorumsal yaklaşım da, doğal nedensellik gibi anlamın anlaşılması üzerine *dışsal gözlem* perspektifine mi zorlanıyor? Bir başka deyişle yaşam/pratik, dönüp dolaşıp yine gözlemcinin (dışsal) perspektifine mi bağımlı kılınıyor (Bubner, 1993:201)?

Özellikle bilim tarihi, bilim kişinin niyetselliğini, amaç/erek ve yönelimlerini dikkate alma durumundadır ki; bunlar aslında bilim denen "ürününe" önseldir. Bir diğer deyişle bunlar anlaşılmadan sosyal olgu ya da olay anlaşılabilir.

Ancak bunlar dışsal yeni bir nitelikle değil, metinden (üründen) okunabilir. Bilim tarihçisinin elinde "belge" adı altında birincil dereceden sonuçta bu ürünler bulunmaktadır ve okuma öncelikle bu ürünlerin içsel bağlamında sürdürülmelidir. Althusser'in (1990) "bilim adamının kendiliğinden felsefesi" dediği, niyetin/ereğin/yapılanın kendini metin içinde kodladığı kabulü dikkate alınmalıdır. Yapısalcı, psikanalitik bir okuma yararlı olacaktır. Özellikle Hermeneutik paradigmalarda bu ayrımlar artık sorgulanmaktadır. Örneğin Wittgenstein, Heidegger, Gadamer özne-nesnel ayrımını reddederek insani düşünce ile insani sosyal hayat arasındaki ilişkiyi sorgular (Hekman 1999:22)

Burke'ye göre ise yapılar ve olaylar, içsel ve dışsal etkenler, süreklilik ve değişim arasındaki ayrımlar sahte dikotomileri oluşturmaktadır (Burke, 1994:155). Buna bir ek daha yapmak gerekir: Bireysel ile toplumsal; elitler ile halk arasındaki ayrım.

"**Tarihle kuramın birleşmesi** olmadan ne geçmişi ne de şimdiki anlamamız olasıdır" (Burke 1994:18) Eğilim de bu yöndedir. Toplumsal tarih (toplum tarihçileri, uygarlık ve düşünce tarihçileri vb.) giderek yaygınlaşmaktadır*. Bugün için sosyolojik/antropolojik esaslı pek çok kavram ve model tarihçiler arasında da yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bunların bir kısmı Burke'nin özeti ile şu şekildedir: İlkeller, kölelik, feodalizm, kapitalizm, toplumsal rol, aile ve akrabalık, sınıf, statü, toplumsal hareketlilik, sembolik sermaye, karşılıklık, patronaj ve yiyicilik, iktidar, hegemonya ve direniş, toplumsal hareketler, zihniyet ve ideoloji, iletişim ve alımlama (reception), aktarım, söylem (mit) gibi. Tabii bir de işlev, yapı, kültür, olgu ve konstrukt gibi yapılan etkinliği modellemeye yönelik daha temel kavramlar bulunmaktadır (Burke, 1994: 43-126).

Zamanlar Arasında Yolculuk veya Tasarımsal Yeniden Kurma: Colligwood (1979) "kesinlik" yanılışına düşmeden tarihi "bir tür araştırma, bir tür soruşturma" olarak, diğer bilimler gibi "olmayanı bulgularan" bir bilim olarak tanımlamaktadır. Tarih; "insanların geçmişte yer almış eylemlerini" bulgulamaya çalışır; "kanıtların (belgelerin) yorumlanmasıyla ilerler" ve "insan olarak kendi doğasını bilmeye yarar". İnsanın ne olduğunu bilmesi ne yapabileceğini bilmesinden geçer ki, bu da ancak ne yapmış olduğunu öğrenmesiyle anlaşılabilir.

Bilim tarihi ve tarihin kendisi; zamanlar arasındaki, ürünler arasındaki, yazarlar arasındaki, bilim kişileri arasındaki bir yolculuk niteliğindedir. Dolayısıyla yapılan etkinlik bir bilim kişinin bir başka bilim kişisiyle; iki farklı tinin birbiriyle iletişimi niteliğindedir.

Bilim tarihi, hem bilim ve tarih anlayışımızın, hem de bilimin ve tarihin üretildiği anla aramızdaki mesafenin ancak döngüsel olması durumunda olanaklı olmaktadır. Bilginin üretildiği aynı konjonktürü o günkü gibi tekrarlama-yaşama şansımız olmamakla birlikte, benzer durumlarla karşılaşmakta ve bunları kavrayarak kavramlaştırabilmekteyiz.

Dolayısıyla bilim tarihçisinin kendine edindiği görev ve amaçlar açısından sadece

a) betimsel düzeyde kalanla (belge ve anlatıyla),

b) kurgusal ya da bilim tarihinin genellenebilir ilişkilerini yakalama ve oluşturma (yasasını/düzenlilikleri bulma) arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Cassier (1979) "doğrulamanın ve ölçmenin dolaylı yöntemleri..." sorununa değinerek tarihçinin olgularının geçip gitmiş olduğunu

belirtmektedir. "Tarihsel bilginin ilk ve dolaysız konuları, şeyler ya da olaylar değil, belgeler ya da anıtlardır". Bunlar simgesel birer evrendir ve ancak "simgeler çözümlenmesi" yoluyla, ancak bunların dolayısıyla anlaşılabilir. Bunun için "tasarımsal yeniden kurma" gereklidir. (Cassier, 1979).

Kronoloji Değil, Yaşamı Modelleme veya Tipleştirme: Gerek üreten kişi olarak bilim adamı, gerekse yeniden bir belirleyici olarak sürece giren üretilmiş bilimsel ürünler (keşifler, icatlar, bilgi ve teknoloji); bunların her biri birer entite olarak sadece içinde buldukları koşullara indirgenemez kısmi de olsa bir „özerkliğe" sahiptirler; o zaman bilime ve tarihe, sonuçta bilim tarihine basit bir gerçeklik alanı olarak bakamayız. Aynı zamanda bunlar birer yaşantı ve yaşam biçimini ifade etmektedirler.

Ancak bilimsel özgürlük/bilim olanağı toplumsal ve insani gerçeğin aşılabilmesi anlamında "ütopik/metafizik" bir şey de değildir. Bilimin de bir sınırı vardır ve bu sınır, "gerçek" ile çizilmiştir. Bilim ve bilim tarihi; insana ve topluma ait bir etkinlikten kurulu bir gerçektir. Dolayısıyla bilimin üst olanağı, bir etkinlik olarak insan ve toplum gerçeği ile, konusu açısından ise yaşam ile çevrilidir.

Bilim yaşamı aşamaz; bütün tümelleri yaşamın içinde ve onun gerçeği ile sınırlıdır. Yani her ne ad verilirse verilsin, bilgi ve bilgiye dayalı belirlemeler, yaşamı belirlemez; yaşam bilgiyi belirler ve olgu/olaylar anlaşıldıkça bilgi yeniden düzenlenir.

O. Paz'a (1979) göre, eğer gerçekten evrimsel bir durum varsa anlamlı bir birikim ve bu birikimin/büyümenin/gelişimin kronolojisinden söz edilebilir. Aksi takdirde ardzamanlılık basit bir yanılmanın ötesine geçemez. Oysa tarih; zamanı değil, yüzü bulgulamalıdır (Paz, 1979).

Bilim tarihi, bu yüzü bulgulamakla, yaşam ile bilim arasındaki ilişkileri söküme uğratmakla yükümlüdür. Hatta bu başarılı olduğunda, kendi içsel zihniyeti anlaşılıp yenisi gösterilebildiğinde, Kuhn'ın (1982) deyimiyle bir devrimde bulunmuş olur. Çünkü bilim tarihi; hem bilime, hem tarihe, özellikle de bilimi de içeren tarihe öncelik vermektedir. Böylece bilim tarihi, özgül bir disiplin olarak kaynağını, bilimin yaşamla olan dinamik bağlarının kurulabilmesinden almaktadır.

Eğer salt bir kronolojik sıralama olarak düşünülürse, bilim tarihine ihtiyaç kalmaz; bu görevi basit bir şekilde doğrudan tarih disiplininin kronolojileme teknikleri üstlenebilirdi. Oysa bilim tarihi, salt objektif değil, teorik olarak tinsel bir etkinliğe denk düşmektedir. Daha en başından kendisi konstruktif bir felsefi-düşünsel etkinliği içermektedir. Belki de Gasset'in (1979) deyimiyle "fiziksel mantığın çöküşü dirimsel/biyolojik, tarihsel mantığın yolunu açık bırakır". Ancak bu durumda, böyle bir bilim yoksa, bilim tarihi nasıl yapılacaktır?

Bilim tarihi, ne nedensel düzeyde bir açıklama getirme uğraşısı (marxist veya evrimci yaklaşımda olduğu gibi), ne de istatistiki ilişkiler arama uğraşısıdır. Daha çok olup bitenleri belirli özgüllükleri açısından sınıflandırabilme ve kategorileştirebilme; anlatıları modelleyebilme (tip ve evreleri kurabilme) becerisidir. Bir tür Weberci "İdeal Tip" veya "Tipleştirme" çalışması olarak anlaşılabilir. Dolayısıyla nitel esaslı bir uğraştır. Veri elde etme tekniği olarak olaylara/belgelere/anlatılara/biyografilere ulaşma; veri işleme tekniği olarak daha çok protokol ve tefsirler (müze ve kütüphaneler vb.); yorumlama tekniği olarak da hermeneutik, psikanalitik, dilbilimci, konstruktivist, tipolojik, eleştirel vb. yol ve yaklaşımlar daha uygun gözükmektedir.

Dolayısıyla tinbilimsel alana ait bilim tarihi, tinsel bir gerçeklikle, antropolojik ve sosyolojik yaklaşımlarla ortak içsel paydalara sahip bulunmaktadır. Bir başka deyişle, sosyolojiye bulaşmadan bilim tarihi; tarihe bulaşmadan sosyoloji güç gözükmekte; sosyoloji, bilim tarihinin dışsal değil içsel bir boyutunu oluşturmaktadır.

Bilim tarihinin soruları veya üçlü tinsellik

Bilim tarihinin birinci sorusu, bilimin ne olduğu, konusunun ne olacağıdır. Bir başka deyişle bilim neden değerli veya bilim kişisi ne yaptı da bilim tarihinin konusu oldu(?), sorusudur.

İkinci soru da, aslında verili bilim tarihi açısından birincil durumda olan, bilimin bir faktör olarak kabul edilmesi, bu bilginin kendinden sonra gelenlere, yani insan-düşünce-uygarlık tarihine ne etkisi oldu(?), sorusudur.

İkinci soruyla uzantılı olarak -bu makalenin esasını oluşturmaktadır- bilimin öznel ve/ya sosyo-kültürel bir etkinlik mi(?); bir başka deyişle bilim üzerinde yaşadığı "topraklardan", mekan ve zamandan; toplum ve kültürden özerk, onlara aşkın bir özellikte mi(?) ve

Yine bilgi/buluş kendiliğinden değerli olduğu için mi yoksa kültürel olarak anlamlı olduğu için mi anlaşılıyor, kabul ediliyor ve sürdürülüyor(?) soruları gelmektedir.

Bir başka sorun da bugün için (bilim tarihçisi için) kendi-çağını aşan veya kendi-çağından çok gerilerde kalmış bir bilgiyi/buluşu (ve bilgini) nesnel olarak (olduğu gibi) kavrama olanağının olup olmadığıdır.

Bu soruların tümü, dönüp dolaşıp toplumla/tarihle ilişkilendirilmektedir. Yani bilim tarihi pek çok açıdan hem özneye, hem de tarihe; diğer bir deyişle düşünce-kültür-uygarlığa bağlı olarak çevrelenmektedir. Şöyle ki

- Bilim adamı bir kültürle (dil ve tarihle) öncelenmiştir.
- Bilim adamı bir kültürle (dille) birlikte işini sürdürmektedir.
- Buluşlar kültürel istemlerden özerk değildir.
- Buluşların sürdürümü veya anlaşılması kültürel olarak koşullanmaktadır.
- Bilim adamını anlayacak bilimci olarak bilim tarihçisi de burada anılan insani kültürel miras, koşullama ve yönlendirmelerle/ içinde yer aldığı ufukla donatılmış biri olarak bu işi sürdürmektedir.

Dolayısıyla çifte hatta üçlü tinsellikle yüz yüze geliyoruz: Bilim tarihçisi salt konusunu insani-kültürel koşul ve yaratıcılığı kendisinde içeren bir alandan seçmekle değil; aynı zamanda kendisi de bu insani-kültürel olanla ilintili olduğu için çifte tinsellikle karşı karşıyadır. Heidegger'in önermesiyle "tarihi olanın tarihsel olarak irdelenmesi" şeklinde özetlenebilir ki, bu da "bilimin" kendi adına doğrudan ve dolaylı olarak imlediği hatta zaman zaman çok iddialı olarak öne çıkarttığı 'değerliliği', özellikle 'kalıcı' oluşuna, 'evrenselliğine' bağlı değerini sorunlu hale getirmekte ve Heidegger'in kendi önermesi de dahil herşeyi silikleştirerek bir tür Dasein'a (Olma) bağlamaktadır (Mulhall 1998:27-46).

Dolayısıyla bilim tarihi sorunu hem bilim hem tarihi yapan, hem de bilimi ve tarihi anlayan, hatta bunun ötesine geçerek bilim tarihini ve bilim adamını anlayan olarak bilim tarihçisi sorunuyla ilintilenmektedir (psikolojik, antropolojik, sosyolojik bir sorun haline dönüşmektedir).

Böylece bilim tarihi; sadece sosyal-kültürel, daha doğru bir tanımlamayla tinbilimcinin bir alanı haline gelmemekte, kendisi de tinbilimsel bir sorunsala dönüşmektedir. Bilim tarihi açısından bilme etkinliği özne ile nesne arasındaki bir ilişkide değil, özne ile öznel olan bir nesne arasındaki ilişkide şekillenmektedir. İddia olarak da bunları aşarak evrenselleşmektedir.

Bu tartışmaların türü ve sayısı çok daha artırılabilir. Ancak çok açıkça görüleceği üzere bu sorulara bazı ip uçları sağlanabilmesi ne tek başına sosyolojinin ne de tarihin yanıt verebileceği niteliktedir; daha çok her ikisinin birlikte değerlendirilmesi sonucu bilgi kuramları ve felsefe de dahil edilerek yol alınabileceği anlaşılmaktadır.

* Türkçeye de bir yandan Lewis gibi Arkeoloji kökenli, diğer yandan toplumsal esaslı H. Morgan'ın, K. Marx'ın, H. Pirenne'nin, G. Childe'in, Bloch'un, Duby'nin, B. Moore'un, E. Hobsbawm'ın vb. eserleri kazandırılmıştır.

Kaynaklar

- Althusser, L. (1995). Pour Marx. Alman Okuyucuya. (Çev. S. Köseöğlü). Toplum Bilim. Sayı 3 Ekim 1995, 13-16.
- Althusser, L. (1990). Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi. Ankara: V Yayınları.
- Bubner, R. (1993). Modern Alman Felsefesi. (Çev. A. Yardımlı). İstanbul: İdea

- 4) Burke, P. (1994). Tarih ve Toplumsal Kuram. (Çev. M. Tuncay). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.
- 5) Cassier, E. (1979). "Tarih". MEB Düşün_Bilim_Eğitim_Sanat. C1, S1, Ekim - Kasım - Aralık 1979, s. 72-79.
- 6) Collingwood, R. G. (1979). "Tarih nedir?". MEB Düşün_Bilim_Eğitim_Sanat. C1, S1, Ekim - Kasım - Aralık 1979, s. 106-109.
- 7) Dikeçligil, B. (2000). Sosyolojide Metodolojik Farklılaşma ve Metodlar Arası İşbirliği. III. Sosyoloji Kongresi. (Bildiri). Eskişehir.
- 8) Fayerabend, P.K. (1989). Yönteme Hayır. Bir Anarşist Bilgi Kuramının Ana Hatları. (Çev. A. İnam). İstanbul: Ara.
- 9) Frank, P. (1995). Doğa Bilimlerinde Pozitivizm. (Çev. Y. Öner). İstanbul: Spartaküs.
- 10) Gasset, J. O. Y. (1979). "Bir Dizge Olarak Tarih". MEB Düşün_Bilim_Eğitim_Sanat. C1, S1, Ekim - Kasım - Aralık 1979, s. 91-105.
- 11) Habermas, J. (1995). Özerklik ve Dayanışma. (Çev. B.F.Dellaloğlu). Toplumbilim. Sayı 3 Ekim 1995, 63-66.
- 12) Heckman, S. (1999). Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik. İstanbul: Paradigma.
- 13) Henry, M. (1976) Marx: I Une philosophie de la réalité; Marx: II Une philosophie de l'économie, Gallimard (Alıntı Soysal, 1995)
- 14) Hobsbawm, E. (1995). Marx ve Tarih, (Çev. İ.E.Işık). Toplumbilim. Sayı 3 Ekim 1995, 89-95.
- 15) Horkheimer, & Adorno, T. W. (1956). Soziologische Exkurse. Frankfurt: Institut für Sozialforschung.
- 16) Kuhn, T.S. (1982). Bilimsel Devrimlerin Yapısı. (Çev. N. Kuyaş). İstanbul: Alan.
- 17) Litt, T. (1979). "Evrensel'in içerdiği tarihsel bilginin yapısı". MEB Düşün_Bilim_Eğitim_Sanat. C1, S1, Ekim - Kasım - Aralık 1979, s. 80-90.
- 18) Mayor, F. & Forti, A.(1997). Bilim ve İktidar. (Çev. M. Küçük). Ankara: TÜBİTAK
- 19) Moore, B. Jr. (1989). Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri (Çev. İ. Tekeli & A. Şenel). Ankara: V.
- 20) Mulhall, S. (1998). Heidegger ve 'Varlık ve Zaman'. (Çev. K. Öktem). İstanbul: Sarmal.
- 21) Musgrave, A. (1997). Sağduyu, Bilim ve Kuşkuculuk. (Çev. P. Uzay). İstanbul: Göçebe.
- 22) Öner, Y. (1995) Pozitivizmi Eleştirmek ve Olasılıkçı Determinizm. İstanbul: Spartaküs.
- 23) Paz, O. (1979). "İki Tarih Anlayışı". MEB Düşün_Bilim_Eğitim_Sanat. C1, S1, Ekim - Kasım - Aralık 1979, s. 113-124.
- 24) Reichenbach, H. (1993). Bilimsel Felsefenin Doğuşu. (Çev. C. Yıldırım). İstanbul: Remzi.
- 25) Rothacker, E. (1990). Tarihselcilik Sorunu. (Çev. D. Özlem). Ankara: Gündoğan.
- 26) Sartre, J.P. (1981). Yöntem Araştırmaları, Diyalektik Aklın Eleştirisi. (Çev. R. Kırkoğlu). İstanbul: Yazko.
- 27) Soysal, A. (1995). Marx: Bir Praksis Fenomenolojisi. Toplumbilim. Sayı 3 Ekim 1995, 31-34.
- 28) Tekeli, S., Kahya, E., Dosay, M., Topdemir, H. G., Unat, Y., KoçAydın, A. (1999). Bilim Tarihine Giriş. Ankara: Nobel.
- 29) Keat, R., & Urry, J. (2001). Bilim Olarak Sosyal Teori (Çev. N. Çelebi)ç Ankara: İmge

[[Başa Dön](#)] [[PDF](#)] [[Editöre E-Posta](#)] [[Yorumlar](#)]

PLEKSUS
tarafından geliştirilmiştir